

LANDDISTRIKTERNES ADGANG TIL FAGLÆRT ARBEJDSKRAFT

Erhvervsuddannelsessystemets mobilitetsmønstre i Danmark

Titel

Landdistrikternes adgang til faglært arbejdskraft

Erhvervsuddannelsessystemets mobilitetsmønstre i Danmark

Forfattere

Karin Topsø Larsen, Anders Hedetoft, Jens Clausen, Jonathan H. Lindahl og Julie Bennedbæk

Om projektet

Dette er en sammenfatning af et forskningsprojekt foretaget september 2018 til august 2019, hvor Center for Regional- og Turismeforskning har sat fokus på de geografiske aspekter ved erhvervsuddannelserne.

Undersøgelsen er finansieret af Erhvervsministeriets Landdistriktspulje under puljen for forsknings- og informationsprojekter.

Denne udgivelse er en sammenfatning af forskningsrapporten med samme titel (ISBN: 978-87-93583-11-5). Den fulde forskningsrapport kan downloades fra www.crt.dk.

Udgiver

Center for Regional- og Turismeforskning (CRT)
Stenbrudsvej 55
3730 Nexø

Telefon +45 5644 1144

E-mail: crt@crt.dk

www.crt.dk

© 2019 Center for Regional- og Turismeforskning.

INTRODUKTION

Erhvervsuddannelserne har i de seneste år mødt stor samfundsmæssig og politisk opmærksomhed. Det skyldes først og fremmest en erkendelse af, at der vil mangle faglært arbejdskraft i en nær fremtid. Manglen på faglært arbejdskraft skyldes en kombination af, at mange ældre faglærte forlader arbejdsmarkedet, og at der udklækkes for få nyuddannede. Mens de fleste hidtidige undersøgelser og politiske indsatser primært har fokuseret på at øge søgningen til erhvervsuddannelserne (EUD) samt mindske frafaldet, ønsker Center for Regional- og Turismeforskning at sætte fokus på de geografiske aspekter ved erhvervsuddannelserne. Det skyldes, at vi forventer, at de mange indsatser vil bære frugt – og at der med tid vil ske en øget søgning til erhvervsuddannelserne, og dermed vil antallet af personer med en erhvervsfaglig uddannelse stige.

Spørgsmålet er, om det vil komme hele landet til gode? Vores undersøgelse sætter fokus på, hvad erhvervsuddannelseselevernes mobilitetsmønstre betyder for landdistrikternes evne til at producere, fastholde og tiltrække faglærte. Vi undersøger især, hvad tilstedeværelsen af et lokalt hovedforløb og en lokal praktikplads betyder for EUD-elevernes mobilitetsmønstre, og hvor deres kompetente arbejdskraft kommer til at være tilgængelig.

Det er vigtigt, fordi manglen på faglært arbejdskraft ikke er ligeligt fordelt – hverken fagmæssigt eller geografisk. Geografisk er manglen på faglærte et særligt problem på arbejdsmarkeder uden for de største byer, fordi de udgør den største andel af de beskæftigede. Vi ved også, at det kan være

svært for landdistrikterne at tiltrække arbejdskraft udefra, hvorfor det er vigtigt at vide noget om relationen mellem opvækststedet og de faglærtes flyttemønstre. Hvis man ikke kan tiltrække arbejdskraft udefra, er man afhængig af de lokale unge.

Det er vores håb, at både Undervisningsministeriet, arbejdsmarkedets parter og erhvervsuddannelsesinstitutionerne, der alle arbejder med løbende udvikling af erhvervsuddannelsessystemet, såvel som kommuner, regioner og erhvervsfremmeaktører, der arbejder med at sikre faglært arbejdskraft til hele landets arbejdsmarkeder, kan bruge denne viden.

Undersøgelsen er finansieret af Erhvervsministeriets Landdistriktspulje under puljen for forsknings- og informationsprojekter og er gennemført i perioden september 2018 til august 2019.

Dette er en sammenfatning af en undersøgelsesrapport, der kan hentes på www.crt.dk.

Hovedforfatterne står til enhver tid til rådighed for spørgsmål og yderligere information.

Karin Topsø Larsen

Anders Hedetoft

PROBLEMFELT

Der går næppe en uge uden en avisoverskrift, der fremhæver, hvordan virksomhederne i Danmark er udfordrede af, at der ikke er tilstrækkelig faglært arbejdskraft til de opgaver, der kræver fagbaserede kompetencer. Siden erhvervsuddannelsesreformen i 2015 er alle sejl blevet sat ind på at tiltrække flere unge til at søge en erhvervsuddannelse, herunder til at 'udfordre de unges ungdomsuddannelsesvalg' – en indsats, der er blevet understreget ved endnu en erhvervsuddannelsesreform fra november 2018. Og der er meget, der tyder på, at skuden langsomt er ved at vende – at en svag stigning af elever, der tilvælger en erhvervsuddannelse (EUD eller EUX) frem for en gymnasial uddannelse kan anes i horisonten.

Men det danske erhvervsuddannelsessystem er præget af mange elementer, som er uhyre komplicerede at skabe balance imellem, og en svag stigning i antallet af unge, der søger ind på en erhvervsuddannelse, sikrer ikke nødvendigvis tilstrækkeligt faglært arbejdskraft dér, hvor der er brug for det.

Der er forsket en del i, hvilken betydning tilstedeværelsen af et universitet har for en regions udvikling – hvordan adgangen til videregående uddannelse påvirker de lokale unges uddannelsessøgning, i hvor høj grad den er i stand til at tiltrække unge fra andre regioner, og dermed påvirke deres flyttemønstre, og i hvor høj grad det lokale arbejdsmarked absorberer de nyuddannede med en videregående uddannelse.

Lignende analyser mangler på erhvervsuddannelsesområdet. Der savnes derfor viden om, hvilke dynamikker der karakteriserer un-

ges bevægelser ind i, igennem og ud af erhvervsuddannelsessystemet og dets uddannelsesinstitutioner. Erhvervsuddannelsessystemet er konstrueret på en særlig måde, idet en stor del af uddannelsen foregår som praktisk læring i en virksomhed, hvorfor en analyse af erhvervsuddannelsernes uddannelsesinstitutioner nødvendigvis også må inddrage praktikpladserne.

Nærværende sammenfatning opsummerer resultaterne fra en undersøgelse af de faglærtes mobilitetsmønstre, hvor EUD-elever følges fra deres opvækstkommune gennem erhvervsuddannelsessystemet og ud på arbejdsmarkedet som faglærte. Formålet med undersøgelsen er at tilvejebringe viden om, hvordan erhvervsuddannelsessystemets indretning påvirker elevernes geografiske mobilitet, så både kommuner og arbejdsmarkedets parter kan vurdere, om systemet er indrettet hensigtsmæssigt i forhold til at sikre tilstrækkeligt faglært arbejdskraft over hele landet.

Der er særligt fokus på de danske landdistrikter som producenter og aftagere af faglært arbejdskraft. Det er i de danske landdistrikter, at de faglærte fylder relativt mest på de lokale arbejdsmarkeder – og det er i de danske landdistrikter, at den største andel af en ungdomsårgang vælger en erhvervsuddannelse.

Det overordnede spørgsmål er, om en øget produktion af faglært arbejdskraft også kommer landdistrikterne til gode, eller om vi – ligesom på det videregående uddannelsesområde – ser, at uddannelsessystemerne i sig selv er med til at fordre en fraflytning af de unge fra landdistrikterne mod byerne.

Vi kan forstå uddannelsessystemer som en form for mobilitetsinfrastruktur. Det gælder ikke kun geografisk, men også socialt. Hvordan vi indretter vores uddannelsessystemer – hvor vi gør det nemt og svært for unge at transportere sig fra grundskolen gennem de forberedende uddannelser og videre til arbejdsmarkedsrelevante kompetencer – er med til at bestemme, hvilke uddannelsesveje de unge vælger. De klare, dominerende spor fungerer som bredbanede motorveje, der transporterer flertallet, mens de mere snørklede landeveje, med mange individuelle valg undervejs, bliver for en mindre gruppe af de unge.

I hele det tyvende århundrede var erhvervsuddannelsessystemet den dominerende uddannelsesform efter grundskolen og var den uddannelsesform, der sørgede for kompetent arbejdskraft til at drive den industrielle produktion, der var den dominerende produktionsform. Som svar på de store beskæftigelsesmæssige og økonomiske kriser i den industrielle produktion i 1980'erne begyndte man i 1990'erne for alvor at indrette samfundet efter, hvad man forstod som et globaliseret vidensamfund – en proces, der medførte store uddannelsespolitiske reformer. Fra grundskoleniveau til det videregående uddannelsesniveau ændredes uddannelsessystemerne således, at det blev nemmere for flere unge at bevæge sig fra grundskolen over i en gymnasial uddannelse – og fra en gymnasial uddannelse over til en videregående uddannelse. Pædagogikken og undervisningsformerne i grundskolen lignede mere og mere dem, man senere mødte i gymnasiet, og det blev således nemmere for børn – også fra familier, der ikke havde præcedens

for at gå i gymnasiet – at søge mod gymnasiet og en videregående uddannelse. Således blev en stigende andel af børn af faglærte til voksne med en videregående uddannelse. Denne samfundsmæssige sociale mobilitet skabte ikke bare flere med en videregående uddannelse, men medførte en enorm fraflytning fra landdistrikterne mod byerne. Landdistrikterne var beboet af mange faglærte, og det var deres børn, der nu fik en høj uddannelse – og i forbindelse med denne flyttede til byerne. Samfundets sociogeografiske mobilitet udfordrede og udfordrer fortsat landdistrikternes befolkningsantal og sammensætning.

Startende i 2008 oplevede verden igen en gennemgående krise, der stillede spørgsmål ved de dominerende produktions- og teknologilogikker. Flere påpegede værdien af den produktionsbårne innovation, hvor virksomheder ikke kun lærer og innoverer i store forsknings- og udviklingsafdelinger (F&U) præget af en ren videnskabelig tilgang til læring – men også gennem den produktionsbårne læring. Det vil sige, at de, der har produkterne mellem hænderne – de faglærte – i kombination med de videnskabelige resultater fra F&U-afdelingerne – giver et bidrag til vedvarende læring og innovation. Dermed er den fagbaserede viden igen kommet i høj kurs. Dette ændrer de faglærtes position på arbejdsmarkedet. Udviklingen af en EUX-uddannelse, der er en kombination af skolefag på gymnasialt niveau med den praktiske, fagbaserede læring i en virksomhed, som er EUD-uddannelsernes kernekendetegn, er udtryk for dette.

Denne udvikling er stadigvæk i sin vorden, men den genindsætter de faglærte på fremti-

dens arbejdsmarked. Den har også et geografisk element, fordi en del af de virksomheder, der anvender den faglærte arbejdskraft, ligger i landdistrikterne.

Endnu et aspekt af at forstå erhvervsuddannelsessystemet som mobilitetsinfrastruktur har at gøre med, hvordan erhvervsuddannelsessystemet er struktureret. Det nuværende EUD-system er udviklet over mere end 100 år og har modtaget megen international anerkendelse for at være baseret på et velfungerende vekselsystem, hvor EUD-elever bliver faglærte gennem både skolebaseret undervisning og praksisbaseret læring i en virksomhed. Det giver færdiguddannede faglærte, hvis læring ligger tæt op ad virksomhedernes kompetencebehov, hvorfor den kompetencemæssige overgang fra uddannelse til arbejdsmarked er relativt lille. Systemet er baseret på et tæt samarbejde mellem staten i form af Undervisningsministeriet på den ene side og arbejdsmarkedets parter og hele det fagbaserede arbejdsmarkedssystem, som vi kender i Danmark, på den anden side. Det er staten, der har det primære ansvar for den generelle læring i EUD-systemet og dets uddannelsesinstitutioner, mens det er arbejdsmarkedets parter, der har ansvar for den fagspecifikke læring, herunder praktikpladserne. Til sammen sikrer parterne bag systemet, at det er robust og omstillingsparat til de kontinuerlige arbejdsmarkedsændringer, de faglærte indgår i.

Men det skaber også et uhyre komplekst system med over 100 forskellige fag, som en EUD-elev skal orientere sig i forhold til. Især er overgangen fra de introducerende skolebaserede grundforløb til det virksomhedsbaserede praktikpladsforløb en betydelig over-

gang. Da praktikpladsaftalerne er individuelle, ansættes EUD-elever på arbejdsmarkedsvilkår midt i deres uddannelse. Det betyder, at både antallet af praktikpladser og deres geografiske beliggenhed knytter sig til arbejdsmarkedets strukturer og ikke til hverken antallet af EUD-elever eller disse elevers bopæl. Der har historisk været store ubalancer på dette område, som der fortsat arbejdes med at udbedre.

Et tredje aspekt af erhvervsuddannelsessystemet og dets mobilitetsinfrastruktur knytter sig ligeledes til systemets kompleksitet. I løbet af de sidste 50 år er en EUD-elev gået fra primært at blive faglært gennem sin læreplads i en virksomhed tilsat aftenskoleforløb, til i dag at bestå af Grundforløb 1, Grundforløb 2, et skolebaseret hovedforløb, en til flere praktikpladser (det er blevet mere almindeligt, at eleven har flere praktikpladser, da virksomhederne er meget specialiserede, så elever ikke kan lære hele faget på en enkelt arbejdsplads), og dertil er der praktikcentre for de elever, der ikke har en praktikplads stående klar, når de har afsluttet Grundforløb 2. Dermed kan en EUD-elev forvente, at hans eller hendes uddannelse foregår på mellem 2 og 10 forskellige steder.

Alle disse mobilitetsdynamikker og krav til EUD-elevens mobilitet og evne til at orientere sig i et meget komplekst uddannelsessystem fylder ikke meget i uddannelsesdebatten.

Men samlet understreger det et stort behov for at forbedre vores forståelse af effekterne af disse mobilitetsdynamikker. Hvor kommer de faglærte ud i forhold til, hvor EUD-eleverne er kommet ind? Og hvad er effekterne af skolernes og praktikpladsernes beliggenhed for de overordnede mobilitetsmønstre?

VORES UNDERSØGELSE: DESIGN OG METODE

Undersøgelsen bygger på tre overordnede elementer: (1) en overordnet teoretisk ramme for at forstå, hvilke faktorer der er væsentlige at inddrage, når man skal gennemføre en analyse af uddannelsesgeografiske problemstillinger samt en konkret beskrivelse af det danske erhvervsuddannelsessystem; (2) en registerdatabaseret beskrivelse af arbejdsmarkedet for faglærte i Danmark 2017 og en prognose for dets udvikling; samt (3) en registerdatabaseret analyse, der kortlægger uddannelses- og arbejdsmobilitetsmønstrene for alle under 40 år, der gennemførte en erhvervsuddannelse (EUD) i Danmark i perioden 2009-2016. Alle registerdata stammer fra Danmarks Statistik og er bearbejdet af Center for Regional- og Turismedforskning i tilknytning til Den Regionale Model for Erhverv og Beskæftigelse SAM-K/LINE®.

Undersøgelsen opererer med en række nedslagspunkter i enhver EUD-elevs vej gennem erhvervsuddannelsessystemet: 1) elevens opvækstkommune; 2) hvor eleven har gået i skole (målt efter hvilken kommune hovedforløbet er foregået i); 3) hvor eleven har gennemført sin praktik (målt som seneste praktikpladskommune før afsluttet uddannelse); 4) den færdiguddannede faglærtes første arbejdssted målt på kommuneniveau; 5) den faglærtes arbejdssted i 2017 målt på kommuneniveau. Dertil indgår også den færdiguddannedes bopæl efter endt uddannelse og bopæl i 2017, således analysen har en række oplysninger om hver faglært, som tilsammen kan kortlægge deres mobilitetsmønstre.

På baggrund af disse oplysninger er der foretaget en række analyser:

1. En overordnet analyse af det danske arbejdsmarked for faglærte med en prognose for efterspørgslen såvel som udbuddet af faglært arbejdskraft.
2. En analyse af EUD-eleverne/de faglærtes mobilitetsmønstre med tre hovednedslagspunkter:
 - a. Faktorer, der har størst indflydelse på, hvor en faglært får sit første job.
 - b. Betydningen af elevens oprindelseskommune.
 - c. Betydningen af elevens praktikpladskommune.
3. En analyse med fokus på mobilitetseffekterne i landets yderkommuner og landkommuner.
4. En analyse af mobilitetsmønstrene afhængig af fag. Der er stor forskel på de enkelte fag i erhvervsuddannelsessystemet, som både producerer arbejdskraft til produktionsvirksomheder, til private og offentlige servicevirksomheder, til landbruget og til byerhvervene. Da vores udgangspunkt er landdistrikterne og deres mangel på arbejdskraft, har vi yderligere valgt at fokusere særligt på de tekniske uddannelser i landdistrikterne og deres mobilitetsdynamikker.

Endeligt en række casebaserede analyser, hvor vi har udvalgt i alt seks kommuner i landets yder- og landkommuner, hvilket giver mulighed for at komme helt tæt på elevbevægelserne og bedre forstå de lokale uddannelses-, praktik- og arbejdsmarkeder. Casekommunerne er Bornholms Regionskommune samt Guldborgsund, Lolland, Ringkøbing-Skjern, Varde og Frederikshavn kommuner.

RESULTATER FRA UNDERSØGELSENS ANALYSER

Om det danske arbejdsmarked for faglærte

Selvom det danske arbejdsmarked er præget af stigende beskæftigelse og et stigende arbejdskraftsudbud, gælder dette ikke de faglærte.

Når der alligevel er mangel på faglærte, skyldes det, at udbuddet af faglært arbejdskraft falder mere end efterspørgslen, hvilket primært skyldes antallet af faglærte, der går på efterløn og pension i forhold til antallet af nye faglærte, der uddannes. Samlet set forventes der at mangle knapt 42.000 faguddannede i 2025.

Der bliver især mangel på faglært arbejdskraft inden for jern og metal samt inden for handel og kontor. Afhængigt af den nationale politik i de kommende år bliver der sandsynligvis også mangel på faglært arbejdskraft inden for social- og sundhedsområdet.

Stort set alle brancher i yder- og landkommuner beskæftiger en større andel af faglærte end i den øvrige del af landet, hvilket til dels hænger sammen med, at der er et relativt stort udbud af faglært arbejdskraft i landdistrikterne.

På trods af, at landets yder- og landkommuner uddanner relativt flere faglærte, vil erhvervslivet i yder- og landkommunerne også komme til at opleve manglen på faglært arbejdskraft i de kommende år.

Baggrundsanalyse: praktikpladser i forhold til arbejdspladser

Der er en tæt sammenhæng mellem antal arbejdspladser og antal praktikpladser i en kommune. De kommuner med flest EUD-praktikpladser per arbejdsplads er en række bykommuner i Region Hovedstaden som Lyngby-Taarbæk, Frederiksberg og Rødovre, såvel som et antal jyske provinsbyer beliggende i landkommuner, nemlig Holstebro, Viborg og Randers. Endeligt er Næstved som den eneste mellemkommune og Odense som den eneste bykommune uden for Region Hovedstaden med på listen over kommuner med en ratio på 24-27% EUD-praktikpladser per faglærte arbejdsplads, hvor landsgennemsnittet er 20% EUD-praktikpladser per faglærte arbejdsplads.

Der er foretaget en tillempet beregning af, hvilke kommuner der har et tilstrækkeligt antal praktikpladser for at sikre tilstrækkelig reproduktion af den faglærte arbejdskraft. Analysen viser, at kun 56 ud af landets 98 kommuner udbyder et tilstrækkeligt antal praktikpladser.

Blandt vores casekommuner har Varde, Guldborgsund og Frederikshavn over 20% praktikpladser per EUD-arbejdsplads, mens Ringkøbing-Skjern, Lolland og Bornholms kommuner har under 20%

Opvækstkommunens overordnede betydning

- Ca. halvdelen af alle faglærte uddannet i perioden 2009-2016 tog deres **EUD-hovedforløb** i nærheden af deres opvækstkommune. Det betyder, at knapt 50% må rejse længere væk fra deres nærområde for at gennemføre skoledelen i hovedforløbet.
- Til gengæld fik 70% af alle faglærte **en læreplads** i nærheden af, hvor de er opvokset. Det betyder, at 30% må rejse væk fra deres nærområde for at gennemføre deres praktik.
- Der er meget stor forskel på elevernes mobilitetsbaner, afhængigt af om de får en praktikplads i nærheden af deres opvækstkommune eller ej. Over 68% går både i skole og har en praktikplads i nærheden af, hvor de er opvokset, hvilket også har betydning for, hvor de bosætter sig efter endt uddannelse.
- Hovedforløbets placering har således mindre betydning for de faglærtes bopæls- og beskæftigelseskommune efter endt erhvervsuddannelse, end om deres praktikplads er i nærheden af deres opvækstkommune eller ej.
- Den kommunetype, man er opvokset i, har overordentlig stor betydning for ens mobilitetsbane.

Landkommuner

- Landkommunerne er dygtige til at producere faglært arbejdskraft, idet

befolkningen i landkommunerne udgør knap 27% af den samlede danske befolkning i 2018, men 33% af de faglærte uddannet i perioden 2009-2016 stammer fra en landkommune.

- EUD-elever, der er opvokset i en landkommune, lever i meget høj grad i nærheden af deres opvækstkommune igennem hele EUD-forløbet – og efterfølgende. Samtidig er det også faglærte fra landkommunerne, der i meget høj grad både bor og arbejder i nærheden af opvækstkommenen efter endt uddannelse – og fortsat i 2017.

Yderkommuner

- Yderkommunerne er dygtige til at producere faglært arbejdskraft, men en stor del af arbejdskraften kommer ikke dem selv til gode. Mens yderkommunerne udgjorde 8,3% af befolkningen i Danmark d. 1.1.2018, stammede knapt 12% af de faglærte uddannet i perioden 2009-2016 fra en yderkommune.
- EUD-elever fra yderkommunerne har en helt anden mobilitetsbane. Andelen af EUD-elever fra yderkommunerne, som går i skole, har en praktikplads samt bor og arbejder i nærheden af, hvor de er opvokset efter endt uddannelse, er konsekvent lavere end andelen på landsplan. Så selvom EUD-systemet fastholder over 60% af de lokale faglærte fra yderkommunerne på det lokale arbejdsmarked, er

dette lavere end på landsplan og væsentligt lavere i forhold til landkommunerne.

Kommunetyperne er også blevet analyseret ud fra deres evne til at fastholde egne faglærte samt tiltrække faglærte udefra i 2017. Bykommunerne fastholder til en vis grad egne faglærte, men sikrer sig faglært arbejdskraft ved at tiltrække den udefra. Landkommunerne fastholder i høj grad egne faglærte. Yderkommunernes faglærte arbejdsmarkeder består også primært af lokale faglærte, men samtidig er en betydelig andel af disse fraflyttet. Yderkommunernes faglærte arbejdsmarkeder er skrumpende, fordi de både taber deres egne faglærte og samtidig har svært ved at tiltrække faglærte fra andre kommuner.

Fagområder

- Målt på de forskellige EUD-hovedgrupper ser vi to overordnede mønstre. De tekniske fag og omsorgsfagene er mere lokale hvad angår andelen med et lokalt hovedforløb og praktikplads end de merkantile fag og landbrugsuddannelserne – hvilket også fører til større fraflytningsandele på sigt for deres vedkommende. Men hvor SOSU-uddannelserne er mere lokale hvad angår hovedforløb, er de tekniske uddannelser mere lokale hvad angår praktikplads. Ved endt uddannelse er det dog en højere andel af de SOSU-uddannede, der får et lokalt job, end tilfældet er for de teknisk uddannede.
- Når der udelukkende fokuseres på forskellige tekniske erhvervsuddannelser, er det blandt de fag, hvor den største andel får en lokal praktikplads, at den største andel også får et lokalt job efter endt uddannelse. Det drejer sig om byggeriområdet, cykel-, auto- og skibsmekanikområdet samt maskinteknik og produktion. Der er en vis sammenhæng med, at de også går på en lokal skole, men ikke lige så tydelig som praktikpladsens rolle.

Praktikpladskommunens betydning

- Praktikpladsen har stor betydning for de faglærtes mobilitetsmønstre.
 - Knap 76% af alle faglærte får deres første job i nærområdet til deres praktikplads.
 - 70% af alle faglærte finder en praktikplads i nærheden af det område, hvor de er opvokset.
- Der er en stærk sammenhæng mellem praktikpladsens beliggenhed og de unges valg af første job, også for de unge, der *ikke* er vokset op i nærheden af praktikområdet. For de unge, der ikke er vokset op i nærheden af praktikområdet, får 61% deres første job i nærheden af praktikpladsen. Oprettelse af praktikpladser i et givent område er med andre ord med til at sikre områdets erhvervsliv adgang til en større arbejdsstyrke med en erhvervsfaglig uddannelse.

Yder- og landkommuner

- Praktikpladser, der oprettes i yder- og landkommuner, besættes i højere grad med lærlinge, der stammer fra lokalområdet, sammenlignet med praktikpladser i landets øvrige kommuner. Yder- og landkommuner er således mere afhængige af lokal "forsyning" af arbejdskraft.

Alder

- Det er de yngste (17-20 år) og de ældste (35-39 år) lærlinge, der er mest tilbøjelige til at bosætte sig og finde deres første job i nærheden af praktikpladsen.

Fagområder

- Det er i særlig grad unge fra omsorgsfagene (bl.a. SOSU-uddannelserne og pædagogisk assistent) samt fra Kontor- og Handelsfagene, der får deres første job i nærheden af praktikområdet.

Inden for de tekniske faguddannelser er det særligt unge inden for maskinteknik og produktion, der efterfølgende får job og bosætter sig i nærområdet til praktikkommunen. Der er dog kun tale om relativt små forskelle mellem de forskellige tekniske erhvervsuddannelser.

Beskæftigelsesmobilitet for de nyuddannede faglærte

- Faglærte, der stammer fra en yder- eller landkommune, bliver i høj grad ansat i nærheden af deres opvækstkommune efter endt EUD – det gælder for 8 ud af 10 faglærte.

- Det er ikke tilfældet i bykommunerne, hvor kun lidt over halvdelen af de EUD-uddannede får job i nærheden af deres opvækstkommune efter endt uddannelse.

Køn

- Der er ikke store kønsmæssige forskelle, når det drejer sig om mobilitet i forhold til det første job som faglært, men vejene dertil er forskellige afhængig af køn. Mænd rejser i langt højere grad bort for at gå i skole (hovedforløb) og finder efterfølgende en lokal praktikplads, mens kvinder i højere grad vælger en erhvervsuddannelse, hvor der er adgang til skole samt en praktikplads i nærheden.
- Der er stor sammenhæng mellem praktikpladsstedet og det første job. Knap 78% af mændene og 75% af kvinderne har deres første job i nærheden af praktikstedet.

Fagområder

- Det er især faglærte, der har gennemført en omsorgsuddannelse (OSP), der finder deres første job i nærheden af opvækstområdet. Næsten 80% af de beskæftigede i denne uddannelsesgruppe kommer fra nærområdet. For andre fagområder drejer det sig om under 60%.
- Blandt de teknisk uddannede (TBT) er der ikke markante forskelle mellem fagtyperne – f.eks. byggeri og maskin- og teknik – idet mellem 70% og 78% får deres første job i nærheden af det område, hvor de var i praktik.

- Variationen mellem fagtyperne er langt højere i forhold til skoleforløb-enes placering. Imellem 42% og 58% af de med en teknisk EUD får deres første job i nærheden af det område, hvor de gik i skole (hovedforløb). De 58% vedrører byggefagene.

Casekommunernes særlige mobilitetsmønstre

Analysen har inddraget seks casekommuner, nemlig Bornholms Regionskommune, Lolland Kommune, Guldborgsund Kommune, Ringkøbing-Skjern Kommune, Varde Kommune og Frederikshavn Kommune.

De udviser hver især nogle kommunespecifikke mobilitetsmønstre, men de følgende mønstre gælder på det overordnede niveau:

Helt overordnet lever alle seks kommuner primært af deres egne faglærte – altså unge fra egen kommune, som har gennemført en erhvervsuddannelse og bosat sig i nærområdet. Ingen af kommunerne er stærke i at tiltrække faglært arbejdskraft udefra. Det er kun bykommuner, der i højere grad tiltrækker faglært arbejdskraft fremfor selv at udanne egne unge.

Dertil kan vi se store forskelle på de casekommuner, der er landkommuner, og de, der er yderkommuner ift. deres evne til at fastholde unge fra området, som vælger at tage en erhvervsuddannelse og blive faglærte. Landkommunerne (Frederikshavn og Guldborgsund) uddanner i høj grad til egne arbejdsmarkeder, mens yderkommunerne (Bornholm, Varde og Lolland) kun får glæde af ca. 50% af den uddannede faglærte arbejdskraft. Ringkøbing-Skjern, der også er en yderkommune, indtager en mellemposition,

idet ca. 65% af de lokalt opvoksede faglærte bliver i kommunen som færdiguddannede.

Endeligt ser vi, at med undtagelse af Bornholm, der ligger isoleret, indgår alle casekommuner i uddannelsesoplande med hinanden – både i forhold til hovedforløb og praktikplads. Landkommunerne fungerer som mikropoler, hvor uddannelsesudbuddet er størst, og som tiltrækker både EUD-skoleelever, EUD-lærlinge og EUD-udlærte fra yderkommunerne.

Det, der differentierer landkommunerne fra yderkommunerne, er primært adgangen til lokale praktikpladser, men til dels også forskellig adgang til udbud af hovedforløb. Der er også noget, der tyder på en vis fraflytning mellem beskæftigelsen efter endt/afsluttet uddannelse og beskæftigelsen i 2017, hvilket kan tyde på mangel på jobmuligheder i lokalområdet i perioden 2009-2016. Dette mønster kan ændre sig i forbindelse med øget efterspørgsel efter mere faglært arbejdskraft på yderkommunernes lokale arbejdsmarkeder.

KONKLUSION

Denne analyse viser primært vigtigheden af oprindelseskommunen i forhold til at sikre sig faglært arbejdskraft for kommuner, der ligger uden for de største byer. Med andre ord – er du en kommune, der ligger udenfor landets største byer, er den største del af din faglærte arbejdskraft opvokset i lokalområdet. I tæt forlængelse hertil viser analysen vigtigheden af praktikpladsen som den del af en erhvervsuddannelse, der sikrer EUD-elevens fortsatte tilknytning til opvækstkommunen. I de tilfælde, hvor en EUD-elev får en praktikplads i nærheden af den kommune, de er opvokset i, er sandsynligheden for, at de får deres første job i samme kommune og måske fortsat arbejder der i 2017, relativt stor.

Til gengæld er der mindre relation mellem hovedforløbets beliggenhed, opvækstkommune, praktikpladskommune og senere beskæftigelse. Hovedforløbet er en faktor, som man kan rejse efter uden at flytte. Dermed kan man lettere fastholde sin tilknytning til opvækstkommunen, selvom man må rejse langt efter skoleforløbet. Kort sagt er praktikpladsens beliggenhed således vigtigere end skoleforløbets beliggenhed i forhold til EUD-elevs og de faglærtes mobilitetsmønstre.

Det er ikke det samme som at sige, at skolens beliggenhed er ligegyldig. De kommuner og kommunetyper, hvor den største andel af de lokalt opvokset må rejse væk for at gennemføre deres hovedforløb, er samtidig de kommuner, som oplever den største fraflytning blandt EUD-elever og faglærte. Så beliggenheden af hovedforløbet er overordentligt vigtig, den er blot mindre entydigt end vores resultater på praktikpladsområdet. I den forbindelse er det væsentligt at pointere, at det

er igennem erhvervsuddannelsesinstitutionernes udbudsret til de enkelte fag, at der skabes samarbejde med de lokale arbejdsmarkeder. Hvis skolen ikke udbyder et specifikt fag på Grundforløb 2 eller hovedforløbsniveau, er der ingen anledning til at have et forpligtende samarbejde mellem skolen og det lokale erhvervsliv. Af denne grund alene er et bredt fagudbud nødvendigt.

Landkommuner og yderkommuner

Der er stor forskel på adgangen til en lokal skole i landkommunerne og i yderkommunerne, idet elever fra yderkommuner må rejse langt efter skoleudbuddet.

Vi kan således overordnet konkludere, at erhvervsuddannelsessystemets mobilitetsmønstre viser, at vi ikke kan forstå EUD-systemet og de faglærte i relation til de danske landdistrikter som én størrelse. Der er meget stor forskel på, hvilke effekter erhvervsuddannelsessystemet har på EUD-eleverne og dermed på produktionen af faglærte.

Vi ser, at der sker en overførsel af EUD-elever og -arbejdskraft fra yderkommunerne til landkommunerne. Der er således en intern relation mellem forskellige typer af landdistrikter – og ikke kun landdistrikterne i forhold til byområderne.

Herunder ser vi, at landkommunerne udgør en slags kerneområde for erhvervsuddannelserne. Til trods for, at de største absolutte antal elever, praktikpladser og jobs ligger i bykommunerne, er det landkommunerne, der har den største andel af EUD-elever og faglært arbejdskraft set i forhold til andre kommunetyper.

Det er derfor overordentligt vigtigt at skelne mellem kommunetyperne, når man undersøger erhvervsuddannelsessystemet i landdistrikterne. I yderkommunerne fastholder erhvervsuddannelsessystemet mellem 50-60% af den faglærte ungdom og gør dem til eftertragtet lokal arbejdskraft. Men andelen kunne have været højere, hvis ikke de undervejs i processen – til dels pga. begrænset skolebud og begrænset adgang til praktikpladser – fraflytter yderkommunerne. I landkommunerne fungerer erhvervsuddannelsessystemet i langt højere grad som et succesfuldt uddannelsessystem, der fastholder en betydelig andel af de lokalt faglærte på de lokale arbejdsmarkeder.

Betydningen af alder

Undersøgelsen har indbefattet, hvad faglærtes alder betyder for de undersøgte mobilitetskæder. Alderen er beregnet ud fra, hvilken alder EUD-eleven havde det år, vedkommende afsluttede sin EUD-uddannelse.

For de helt unge elever (de, som afsluttede deres EUD i en alder af 17-20 år, i alt 22.896 personer) samt de unge i alderen 21-22 år (i alt 63.933 personer) er der en relativt tæt relation mellem opvækst-, skole-, praktikplads- og bopælskommune efter endt uddannelse i forhold til de øvrige aldersgrupper. Relationen er dog markant lavere for de 21-22-årige end for de helt unge.

For de ældste elever i vores undersøgelse, især dem i aldersgruppen 35-39 år, er relationen mellem den første beskæftigelseskommune (og bopælskommune) samt praktikplads- og skolekommune relativt højt. Det betyder, at de ikke længere er knyttede til deres opvækstkommune, men at de er afhængige

af en geografisk nærhed til skole og praktikplads. Det samme mønster gør sig gældende for de 30-34-årige, men det er knap så udtalt.

De mellemliggende aldersgrupper, nemlig de fra 23-29 år, er de mest mobile, og er den aldersgruppe, der i højest grad rejser efter skole, praktikplads og job.

Disse mønstre er overordnet udtryk for, at de yngste er i gang med at flytte hjemmefra, hvilket passer ind i tidligere studier af unges oprindelige geografiske frigørelses- og fraflytningsprocesser. De ældre EUD-elever er mindre mobile, hvilket ligeledes passer ind i studier af livscyklusrelaterede flyttemønstre.

ANBEFALINGER TIL OVERVEJELSE

Man skal være uhyre påpasselig med at komme med forsimplede anbefalinger på basis af en kortlægning, der nok synliggør nogle mønstre, vi ikke har set før, men som selvfølgelig ikke inddrager alle de faktorer, der har betydning for EUD-elevernes mobilitetsmønstre.

Vi har hverken foretaget en socioøkonomisk-geografisk analyse af elevgrundlaget, inddraget de frafaldne elever eller taget højde for grundforløbsniveauet i undersøgelsen. Det er tre overordentligt vigtige elementer, der bør inddrages, før man udformer en uddannelsespolitik væsentligt anderledes end den nuværende.

Ikke desto mindre vil vi påpege tre overordnede forslag, som man bør undersøge nærmere:

Lokale praktikpladser

Vores kortlægning understreger vigtigheden af praktikstedet som en af de væsentligste faktorer i at fastholde unge, der ønsker at blive i lokalområdet og som tager en erhvervsuddannelse. Den nuværende styringsform af erhvervsuddannelsesinstitutionerne påbyder dem at søge lokale samarbejder med arbejdsmarkedets parter og finde lokale praktikpladser inden for de fag, som institutionen udbyder. Der ydes ikke taxameterstøtte til samarbejde om praktikpladser inden for andre fagområder. Vi foreslår, at man i højere grad bør indrette de økonomiske styringssystemer, så man forstår hver erhvervsuddannelsesinstitution som havende et geografisk opland, hvor skolen har ansvar for alle de EUD-elever, der har bopæl i oplandet – unge såvel som voksne – og har ansvar for

deres veje gennem erhvervsuddannelsessystemet, uanset hvilket fagvalg de tager. Det nuværende erhvervsuddannelsessystem tegner en række faglige oplande, der tager udgangspunkt i fagene og deres arbejdsmarkedsoplande. Vi mener, at vores undersøgelse peger på, at eleverne bør definere oplandet.

Fleksible hovedforløbsudbud

Vores kortlægning viser, at det især er de helt unge og de lidt ældre elever, der er afhængige af lokale udbud af hovedforløb. Der er meget, som tyder på, at det især er de voksne, der bør være genstand for en målrettet uddannelsespolitisk nytænkning, hvis vi reelt skal skabe flere faglærte. Men så længe befolkningstallet i landdistrikterne er faldende, er det svært at forestille sig et bæredygtigt udbud af alle de 103 fag, der udgør erhvervsuddannelsessystemet. Undervisningsministeriet har gentagne gange opfordret erhvervsuddannelsesinstitutionerne til nærmere samarbejde, ligesom man tidligere opfordrede til større campusdannelser ud fra en forståelse af, at institutionerne blev mere økonomisk bæredygtige, jo større de blev. Der savnes dog incitamentsstrukturer til at bære et forpligtende udbudssamarbejde, og det bør derfor overvejes, om der er behov for en grundlæggende nytænkning af, hvordan et bredere udbud af hovedforløbsfag kan sikres.

De skoler, der i dag har udbudsret, kunne forpligtes til at dække større elevoplande og udvikle en form for hovedforløbskaravaner, der med faste mellemrum blev udbudt i elevernes nærområder. Man kunne eksempelvis eksperimentere med en større anvendelse af

forskellige former for fjernundervisning, der kunne give f.eks. en helt ung eller en voksen elev med familie mulighed for at modtage undervisning overført fra en erhvervsinstitution med speciale i vedkommendes fag på sin lokale erhvervsskole. Spørgsmålet er så, hvordan institutionernes økonomi kan sikres, således at dette rent faktisk er økonomisk bæredygtigt både for den udbydende og den lokale institution.

Differentiering mellem yderkommuner og landkommuner i uddannelsespolitikken

Denne analyse viser, at det faktisk går meget godt i landkommunerne med erhvervsuddannelsessystemet. Det er her, at den største andel af en ungdomsårgang vælger en erhvervsuddannelse, her den største andel går på et lokalt hovedforløb, her den største andel har en lokal praktikplads og her den største andel bliver boende og arbejder på det lokale arbejdsmarked.

Problemet er i yderkommunerne. Yderkommunerne har en høj andel af unge, der vælger en erhvervsuddannelse, men grundet

manglende adgang til skole, praktikplads og måske også job ender med at fraflytte nærområdet, mens de er under uddannelse. Det er arbejdskraft, som de lokale arbejdsmarkeder har og vil få brug for. Der er behov for flere undersøgelser af, hvad deres motivation er, men baseret på de relativt få studier, der er foretaget, vil en del af de unge vælge at blive i lokalområdet, hvis det er muligt (Topsø Larsen, 2017).

Uddannelsespolitisk er der derfor behov for at udtænke særlige indsatser for disse områder, hvis vi – som både den afgangede Løkke Rasmussen- og den siddende Frederiksen-regering har udmeldt, at de gør – ønsker et Danmark med udvikling i hele landet. Et sted at starte er at overveje en mere håndholdt uddannelsespolitik, der tager højde for specifikke lokale strukturer og gør sig overvejelser om, hvordan erhvervsuddannelsesinstitutioner, der er beliggende i særligt udviklingsudfordrede lokalområder, kan tage hånd om alle erhvervsuddannelseselever i lokalområdet og bringe dem fra grundskolens udskoling til færdiguddannet faglært arbejdskraft i en lokal virksomhed.

Center for Regional-
og Turismeforskning

Stenbrudsvej 55,
DK3730 Nexø

+45 56 44 11 44

crt@crt.dk

www.crt.dk

CRT
CENTER for REGIONAL-
& TURISMEFORSKNING